

INDUSTRIËLE ARCHEOLOGIE: NODEN EN PERSPECTIEVEN VAN HET WERKVELD

Patrick Viaene

1. Inleiding

In deze bondige bijdrage wordt ingegaan op de actuele noden en perspectieven van het industrieel archeologisch werkveld in Vlaanderen. Verder wordt een persoonlijk standpunt ingenomen in verband met de totstandkoming van het "Decreet Volkscultuur".

Vooreerst geven we enkele overwegingen over de verhouding van de industriële archeologie tot de volkskunde, naar aanleiding van de uitnodiging om tijdens de Geschiedkundige Boekenbeurs 1998 (Archeologie, Heemkunde, Volkskunde...) een korte toelichting te geven.

Op het eerste gezicht hebben de domeinen industriële archeologie en volkskunde weinig met elkaar gemeen. Volkskunde bestudeert toch in de eerste plaats de voorbije fasen en het huidige voortleven van de tradities uit de pre-industriële maatschappij, schenkt aandacht aan de tradities die precies door de industrialisatie grotendeels van de kaart zijn geveegd. Staan industrialisering en volkskunde niet als opponenten tegenover elkaar? Staan deze twee werkvelden niet "met getrokken messen" tegenover elkaar?

In de werkelijkheid is dit (gelukkig) niet het geval en liggen de zaken meer genuanceerd. Ten eerste bleven oude tradities, gebruiken en elementen van de oude volkscultuur in bepaalde vormen voortleven tijdens de industrialisering, die vooral na de Franse Revolutie tot een snelle ontwikkeling kwam.

Ten tweede genereerde de industrialisatie (zonder het zelf te willen) zelfs nieuwe vormen van volkscultuur, waaronder

de arbeiderscultuur. Denk maar aan het verschijnsel van de "volkshuizen" en het verenigingsleven van arbeiders.

Denk ook aan de ontwikkeling van fabrieksdialecten vanaf de 19de eeuw. Een voorbeeld hiervan zijn de streekgebonden mijnwerkersdialekten. Overigens kwamen tijdens de ontwikkeling van de moderne mijnbouw (in Limburg een twintigste eeuws fenomeen) vernieuwde aandacht en eigentijdse vormen tot stand van het Sint-Barbarafeesten en mijnwerkersfanfares. Ook Sint-Elooi bleef bij de metaalarbeiders een beschermheilige die tijdens feesten en plechtigheden een rol bleef spelen. Dit zijn slechts twee voorbeelden uit een lange reeks van "patroonheiligen" van industriële beroepen.

Even merkwaardig lijkt de manier waarop het traditionele kermisgebeuren voortleeft doorheen de "gemachiniseerde" hedendaagse foorattracties. Reeds in de zeventiger jaren werd dit gegeven in Vlaanderen bestudeerd, onder meer door kunsthistoricus Eddy Muyliaert, die met dit onderwerp afstudeerde aan de Gentse universiteit.

Onze conclusie luidt derhalve dat er geen harde breuklijn bestaat tussen volkse en industriële cultuur, net zoals de industrie niet plotsklaps verscheen en de handarbeid uitschakelde !

2. Algemene noden en perspectieven van het werkveld industriële archeologie

De industriële archeologie onderzoekt en valoriseert de materiële getuigen van het industrieel erfgoed, met nadruk deze

van de recente industriële periodes, dus vanaf het eind van de 18de eeuw.

Industriële archeologie is, in tegenstelling tot de volkskunde, een recente discipline, zeker in Vlaanderen. Sedert de jaren zeventig en tachtig zijn op dit vlak een groeiend aantal personen en verenigingen actief, met zeer bescheiden middelen: de actoren vormen een bonte mozaïek van individuen (van architecten en historici tot ingenieurs, bedrijfsleiders en syndicalisten!), van verenigingen (waaronder een aanzienlijk aantal in museaal verband) en van overheids- en private instanties.

Opvallend is dat het onderwerp van de industriële archeologie al even onduidelijk is (en gebleven is) als het profiel van de actoren: het betreft de materiële getuigen van de geschiedenis van techniek, wetenschap en industrie. Hierbij dient opgemerkt dat de deelinteresse "geschiedenis van wetenschap en techniek" in de praktijk -helaas- bedreven wordt door andere actoren dan "studie en behoud van het industrieel erfgoed". De twee domeinen worden, hoe verwonderlijk dit ook mag lijken, zelden in hun totaliteit beschouwd.

Nochtans wordt vanuit de industriële archeologie steeds op de interactie tussen wetenschap, techniek en industrie gewezen.

De industriële archeologie benadrukt, vooral de jongste tijd, de interferentie tussen technische evoluties, de ontwikkeling van wetenschap en de repercussies hiervan in de industrie. *Industriële archeologie bestudeert en valoriseert materiële getuigen van de industriële*

periode, met aandacht niet alleen voor de techniek, niet alleen voor "machines" maar ook voor de sociale implicaties van het "werken met machines" op de mens en zijn milieu. Alleen vanuit deze globale context is het bewaren van "oud ijzer" (zoals de concrete getuigen van techniek en industrie soms pejoratief aangeduid worden) zinvol.

Noden van het werkveld die in Vlaanderen al jaren aanslepen kwamen onder meer aan bod tijdens een aantal Forum-vergaderingen, in 1997 georganiseerd door SIWE (de twee jaar geleden opgerichte "Stichting voor Industrieel en Wetenschappelijk Erfgoed").

2.1. Behoeftte aan een depotruimte onroerend erfgoed

Deze centrale, of per deelregio ingerichte depotruimte zou niet alleen moeten ten dienste staan van musea maar ook om tijdelijk onroerend industrieel en wetenschappelijk erfgoed onder te brengen, dat in afwachting van restauratie / herbestemming van sites in slechte bouwkundige toestand (en moeilijk te beveiligen sites) veilig kunnen gesteld worden. Hier is een nobele taak weggelegd voor de regionale en provinciale overheden.

We verwijzen terloops naar het *Vlaams depot voor molenonderdelen* (sinds 1996 ondergebracht in de voormalige electriciteitscentrale van de koolmijn te Zolder).

Musea en verenigingen staan machteloos ten aanzien van het aanbod aan industrieel erfgoed dat hen aangeboden wordt. Musea kunnen slechts een staal-

kaart presenteren van het roerend industrieel patrimonium, het zijn geen stapelplaatsen, ze verzamelen "pars pro toto": exemplarische werktuigen, machines, objecten, die op didactische manier tentoongesteld dienen te worden.

Anderzijds is het "in situ" bewaren van objecten in vaak leegstaande en verwaarloosde historische nijverheidsgebouwen (wachtend op een nieuwe bestemming) een vrome wens en een principiële betrachting, maar het lijkt in de praktijk een illusie en een onhaalbaar streefdoel. In deze gevallen is het geraadzaam objecten tijdelijk, in afwachting van herbesteding of restauratie van deze gebouwen, in een aangepast depot onder te brengen.

Deze situatie wordt ook aanvoeld door de Vlaamse Museumvereniging (VMV) die een "werkgroep XXL" in het leven riep, die zich met de problematiek van het bewaren van "grote formaten" bezighoudt. Er is heden een repertorium in de maak van bestanden in musea voor techniek en industriële cultuur (ook een VMV-initiatief, betoelaagd door de Koning Boudewijnstichting), zodat duidelijker zal worden welke lacunes in de verzamelingen aanwezig zijn, wat vanaf nu prioritair dient te zijn in het verzamelbeleid.¹

2.2. Mentaliteitswijziging bij overheid en bedrijfswereld naar ondersteuning van reddingsoperaties van industrieel erfgoed toe

Overheid en private sector (in de eerste plaats de industrie zelf) dragen een ver-

antwoordelijkheid in het behoud van het industrieel erfgoed. Het werken vanuit plaatselijke verenigingen "onder de kerktoren" (of moeten we zeggen onder de plaatselijke fabrieksschouw) heeft zijn beperkingen. Vrijwilligerswerk als alles zaligmakende oplossing lijkt een mooi ideaal maar met alleen "goodwill" komt men er niet bij de duurzame uitbouw van professioneel uitgebouwde initiatieven (cfr. de conclusies van een recent haalbaarheidsonderzoek rond de creatie van een Mijnstreekmuseum voor Limburg en Vlaanderen); men kan niet blijven improviseren ; men kan niet beneden minimale budgetten om kwaliteit en continuïteit van erfgoedinitiatieven te realiseren (zeker rekening houdend met de schaal van industriële relicten).

Tot compromissen komen in verband met exploitatie van voormalige industriële sites is anderzijds onvermijdelijk (vb. site van de koolmijn van Beringen: delen van de sites laten gebruiken door derden is eerder positief op de lange termijn).

Terloops weze opgemerkt dat in Wallonië de algemene erkenning van het industrieel erfgoed (ondanks een kleinere impact van het vrijwilligerswerk) groter is dan in Vlaanderen: de industrie en techniek vormt er een stuk regionale identiteit. Denk bijvoorbeeld aan het Centre Parentville te Couillet, een "hands-on"-museum, gebaseerd op buitenlandse voorbeelden zoals het Engelse "Technique", iets onbestaand in Vlaanderen. Het feit dat industriële monumenten (Scheepslijften op het

Canal du Centre) door het Waalse Gewest voorgedragen worden als ICO-MOS-wereldpatrimonium is in deze context veelzeggend.

2.3. Universiteiten (en onderwijs-wereld in het algemeen) hebben een grote verantwoordelijkheid in het behoud en valorisatie van het industrieel erfgoed

Positief is de aandacht voor industrieel erfgoed in de "Hogere Opleiding Monumentenzorg Antwerpen" en in het "Instituut voor Restauratie en Conservatie" te Gent. Maar dit zijn helaas uitzonderingen op de regel. Gelukkig worden af en toe vanuit onverwachte hoek interessante initiatieven genomen, recentelijk bijvoorbeeld door de Provincie Oost-Vlaanderen die in samenwerking met het departement Nieuwste Geschiedenis (UG) een onderzoeksproject omtrent de industriële geschiedenis van deze provincie ondersteunt.

2.4. In gegeven omstandigheden leidt het bruskeren van de situatie binnen het veld van de industriële archeologie tot niets

Iedereen verdedigt momenteel terecht zijn eigen initiatief, wars van koepelsyndroom en betutteling. Na twintig jaar kan bezwaarlijk gesproken worden van een gestructureerde "industrieel archeologische beweging" op Vlaams niveau, de inspanningen van de VVIA ten spijt. Deze koepel en samenwerking bestaat

zeker "op papier" maar er is in de praktijk weinig van gerealiseerd.

De recentelijk opgericht PIWEV ("Platform Industrieel en Wetenschappelijk Erfgoed Vlaanderen"), opererend vanuit de bovenvermelde SIWE, probeert hieraan iets te doen, bewust afstappend van een dwingende "overkoeplingsdrang", evoluerend naar een informeel overlegplatform wat de actoren van de industriële archeologie in een sfeer van openheid en vertrouwen kunnen vinden. Hierbij wordt het terrein bewust opengetrokken naar andere gebieden, waaronder de volkskunde. Waarom niet?

Overigens valt toe te juichen dat steeds meer volks- en heemkundige verenigingen, ook op lokaal vlak, een deel van hun aandacht schenken aan het industrieel erfgoed, wat merkbaar was aan het aanbod aan publicaties op de Geschiedkundige boekenbeurs 1998.

3. Standpunt in verband met het "Decreet volks-cultuur"

De link tussen industriële archeologie en volkskunde / volks-cultuur is zoals eerder vermeld niet erg vanzelfsprekend maar bestaat en vormt geen principieel bezwaar: beter ergens toe behoren dan volledig in de kou blijven staan...

Positief is het perspectief, via het nieuwe Decreet van de Vlaamse overheid, op logistieke hulp naar lokale verenigingen, naar private museuminitiatieven. Goede raad en "know-how" in verband met de continuïteit van initiatieven kan

vanuit het Decreet voor volkscultuur gestimuleerd worden. Hamvraag is momenteel hoe de "mozaïek" van actoren binnen het industrieel archeologisch werkveld vertegenwoordigd kan worden naar het bestuur toe, dat het Decreet Volkscultuur wil vormgeven. Momenteel is er in Vlaanderen geen goed functionerende koepel industriële archeologie, die naam waardig. Dat is niet alleen een persoonlijke overtuiging.

De Vlaamse overheid (Ministerie voor Cultuur), begaan met de totstandkoming van het nieuwe "Decreet Volkscultuur" wenst achter alleen te onderhandelen met één afgevaardigde instantie uit het werkveld van de industriële archeologie. Binnen de verenigingen, actief met industriële archeologie, hebben velen daar vragen bij. Men wenst rechtstreeks betrokken te worden bij besluitvorming naar het Decreet voor volkscultuur toe. Dit is en blijft een gevoelig pijnpunt. De totale subsidie (ca. 25 miljoen BEF) lijkt hoog maar indien een volwaardig

secretariaat en "Vlaams Centrum Volkscultuur" opgericht wordt dat armslag krijgt en een werking op niveau wil ontplooiën, gaan sowieso een aantal miljoen van die "pot" naar dat Centrum. Wellicht is, als het bij die 25 miljoen blijft, één coordinator voldoende. Ofwel zou het totaalbedrag van de voorziene subsidies verhoogd moeten worden. Het mag immers niet zo zijn dat een belangrijk deel van de subsidies gaat naar koepels ten koste van subsidies naar plaatselijke en regionale initiatieven. Hopelijk komt men in de nabije toekomst toch nog een aanvaardbare oplossing tot stand.

Voetnoot

(1) DAVID (Johan) en WIENEN (Marijke). *Repertorium van de technische en wetenschappelijke collecties in de Vlaamse en Brusselse musea*. Grimbergen, Museum voor de Oudere Technieken (MOT) i.s.m. de Vlaamse Museumvereniging, (febr.) 1999, 221 blz.

LOKALE EN REGIONALE GESCHIEDBEOEFENING OP NIEUWE PADEN: EEN NOODZAAK

Harry Van Royen

Het fin-de-siècle gevoel heeft duidelijk ook een toename in de interesse voor geschiedenis tot gevolg. De veelheid aan historische producties, van roman-tot filmvorm, brengen, samen met de toegenomen vrije tijd en de nood aan kennis over het eigen familieverleden

duizenden geïnteresseerden op de been. Bij de actieve genealoog is het doel eenvoudig vast te stellen: het in elkaar stecken van de familiestamboom, liefst zo ver mogelijk terug in de tijd en met zo veel mogelijk adellijke contactpunten. Het is een zuiver individuele expressie-